

KENT GEZGİNİ DENEYİMİ: KENT DOKUSUNUN İÇSEL HAREKET İLE ALGISI [ALTERNATİF KAVRAM ÇERÇEVESİ]

Ecem Kutlay, Selen Karadoğan

ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Arş. Gör.
ecemk@metu.edu.tr, selenka@metu.edu.tr

Sürekli değişime ve dönüşüme uğrayan kent mekânı, kentlere yönelik yeni yaklaşımların oluşmasında ve çeşitlenmesinde öncü olmuştur. Kent, değişmeyen, katı veya durağan form örüntülerinin aksine, her karşılaşmada farklı deneyimler sunabilen canlı bir organizmadır. Bu değişken yapı, kenti sürekli keşfedilecek mekanlar bütünü halinde sunmaktadır. Güncel nörobilim çalışmalarının da gösterdiği üzere, mekan ile her karşılaşma duygusal uyarımlara neden olabilmektedir. Bütün bunlar göz önüne alındığında kentsel morfoloji çalışmalarında kentin karmaşık ve dinamik yapısını yenilikçi bakış açılarıyla incelemek, değişkenlik halinin ihtiyaçlarını da karşılayacaktır. Değişim hareketle ilişkilidir. İnsanın, mekanla duygusal olarak etkileşimde olabilmesi için mekânı hissetmesi, içinde bulunması ve hareket etmesi gerekir. Bu bağlamda, kinestetik deneyim güncel morfoloji çalışmalarına girdi olarak incelenecektir. Kentsel morfoloji yazınında kuşbakışı, tepeden bir anlayış hakimken, içeride olma hali ve algısal morfoloji bakış açıları yeni yeni kendine yer bulmaya başlamıştır. Kent içinde hareketi temel alan, kinestetik hissi ve hareketi oluşturan bu yaklaşım, kent elemanlarının çok boyutlu ve ilişkisel bir bağlamda ele alınmasını sağlayacaktır. Kinestetik deneyimi yaya ve/veya gezgin çeşitleri üzerinden düşünmek, bu kurguyu algıya dayandırmak ve kentsel deneyim olarak sunmak zengin bir tartışma temeli oluşturacaktır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda çalışmanın temel amacı, kent dokusunda üçüncü boyutun kentsel algı üzerindeki etkisini ve bunun biçimlerini ortaya koymaktır. Bu çalışma İtalya'nın Roma kentinde bir yeniden okuma yaparak, kinestetik deneyimin ürettiği kavramsal çerçeveyi ve kavramlar setini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, yaya deneyimden yola çıkarak hareketi yönlendiren morfoloji elemanlarının, gözlemci bakış açısıyla haritalanması metodu kullanılarak morfoloji yazınına ihtiyaç duyduğu güncel kavram setini sunacaktır. İçinde yaşadığımız kentleri bizim için ilgi çekici yapan ve dikkatimizi çeken özellikleri böylece daha anlamlı hale gelecektir.

Anahtar Kelimeler: Kinestetik, kent formunda dikey boyut, kentsel algı, kent gezgini

Giriş

Değişim kaçınılmaz bir olgudur ve kent mekanını bu süreklilik çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Kent mekanını durağan ve statik olmaktan uzaktır, aksine yaşayan bir organizma gibidir. Her an değişen ve dönüşen kent mekanını bu bakış açısıyla incelemek, çok çeşitli bakış açılarını da beraberinde getirmektedir.

Kentin değişken doğası kentle karşılaşanların davranış biçimine göre farklı deneyimler sunar. Bu durum aynı zamanda kentin keşfini hiçbir zaman bitmeyecek bir sürece dönüştürmektedir. Mekanın deneyimi konusunun öznesi olan bireyi incelemek, kent biliminin ötesinde ve ona ek olacak bilimsel yaklaşımları da içermelidir. Farklı bakış açılarının dahil edilmesi için öncelikle değişim olgusunun hareket ile olan ilişkisine değinmek gerekir. Hareket etmek değişimi beraberinde getirir. Mekanda atılan her adım, yapılan her devinim beraberinde farklı algılama biçimlerini, çeşitli hisleri ve duyguları getirir. Bu anlamda kişinin mekanla etkileşime geçmesi, oranın içinde var olması ve hareket etmesi yoluyla gerçekleşir. Kent mekânı içindeki hareket örüntüleri, mekan deneyiminin yeni bir boyutunu ortaya çıkartır.

Kentin biçimsel elemanları arasındaki ilişkiyi inceleyen morfolojik bakış açıları, daha sonraki dönemlerinde kenti algılama ve içeriden deneyimleme konularıyla genişletilmiştir. Bu noktadan yola çıkarak bu çalışma kinestetik deneyimi de tartışmalara dahil ederek, zengin bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Kinestetik deneyimin oluşmasını sağlayan hareket etme eylemi çeşitli eksenlerde derinlemesine incelenecektir. Böylece algısal morfoloji salt algı elemanları üzerine değil aynı zamanda kendiliğinden oluşan hareket dürtüsünün arka planındaki elemanları üzerinden değerlendirilecektir. Bu hedefle hareketin anatomisi ve kent biçiminin kesişimi yeni bir kavramsal dil ile ifade edilmelidir. Metinde önce hareketin mekanla ve insanla olan ilişkisi incelenecek, sonrasında hareketin anatomisi üzerinden biçimbilime devşirilen kavramlar tartışılacaktır. Yapılan tartışmaların mekânsal yansımaları İtalya'nın Roma kenti üzerinde seçilen kent parçaları üzerinden yapılacak böylece ileriki çalışmalar için varsayımsal bir altlık oluşturulacaktır.

Hareket ve Mekân/İnsan/Anatomi

Kent mekânında değişim olgusu kendini çeşitli biçimlerde gösterir. Bu değişimin kenti deneyimleyenler tarafından gözlemlenme yollarından biri harekettir. Günümüzde koşturmaca, geçip gitme, hızlıca uğrama gibi davranış örüntüleri gündelik hayatın hareket biçimini tanımlar hale gelmiş olsa da, mekânı keşfetmenin ve layıkıyla deneyimlemenin en etkili yolu yaya olmaktır. Hareket kavramının mekân ve deneyim tartışmalarının düğüm noktasını oluşturduğu varsayımından yola çıkmak, bu metnin temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, hareketin mekanla ve insanla olan ilişkisini çeşitli açılımlar üzerinden incelemek ve bu kavramı farklı okumalarla yeniden değerlendirmek var olan literatürü zenginleştirecektir. Hareket ve mekan ilişkisi kent içinde hareket etmenin, bir yerde vakit geçirmenin, aynı mekânı defalarca ziyaret etmenin kimyasını, bir diğer ifadeyle kentle kurulan organik ilişkinin yapısını ortaya koymayı amaçlar. Hareket ve insan ilişkisi ise kent içinde hareket eden bireyin bedensel ve duyuşsal yönelimlerini farklı katmanlarda ele almayı amaçlar. Hareket kavramı üzerinden yapılacak olan çok yönlü okuma, kentsel morfoloji yazınında yeni bir yöntemsel yaklaşımın temelini atacaktır.

Hareket ve Mekan İlişkisi

Hareket örüntüleri kent mekanını deneyimleme biçimlerini oluşturur. Temel anlamda mekan deneyimi olarak bahsedilen kavram ise yürüyen deneyimi olarak da ele alınabilir. Kent içindeki hareket üzerinden mekanla kurulan organik ilişki, yaya olarak keşfedilenler sonucu oluşmaktadır. Bahsedilen deneyimleme sürecinin çeşitli kentsel elemanlar tarafından şekillenmesi ya da etkilemesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Bassett (2004)'a göre kenti yürüyerek deneyimlemek estetik unsurların değerlendirilmesi sonucu oluşan bir hareket çeşididir. Bu söylem kent içindeki hareketin kentsel morfoloji elemanları üzerinden incelenmesini gerekli kılmaktadır. Kentsel morfoloji yazınında kentsel biçimin yaya hareketini nasıl yönlendiği ve aralarındaki ilişkinin ne olduğu çeşitli kriterler üzerinden incelenmiştir (bkz. Kürkçüoğlu ve Ocakçı, 2015; Özer, 2014). Bu metnin kavramsal çerçevesi kapsamında hareket ve kent formu ilişkisini genel başlıklar üzerinden incelemek tartışmaya ihtiyaç duyduğu kavramsal altlığı sunacaktır. Del Rio (2016), kentte yürüyen ve mekanı deneyimleyen bireyin hangi unsurlar üzerinden yönlendirildiğini ana hatlarıyla ortaya koyar. Bu bağlamda, kenti keşfetme dürtüsünü tetikleyen ve her adımı farklı şekilde ödüllendiren “karmaşıklık ve sürpriz”, birçok aktiviteyle mekanı renklendiren ve farklı zamanlarda sunduğu imkanlarla çeşitli davranış örüntülerine imkan sağlayan “canlılık ve dirençlilik”, topluma içinde bulunduğu mekanda güvende olduğu hissini veren, aynı zamanda çeşitli mekanlarla bağlantı kurarak içine hapsedmeyen ve sürekliliği sağlayan “kapalılık ve bağlantılar”, bulunduğu konumdan baktığı zaman bireye güvende olduğu hissini veren ve keyif almasını sağlayan “şeffaflık ve görüş noktaları (vistas)”, kenti deneyimleyenlerin aklında yer edecek unsurları barındıran “okunaklılık ve tutarlılık”, yürüyenin ilgisini çeken ve estetik algısını cezbeden “mimari zenginlik”, toplumun mekana bir değer veya anlam yüklemesini sağlayan “kişiselleştirme ve topluluk değerleri” yayanın hareketini yönlendirmekte etkili olan genel başlıklardır (Del Rio, 2016, 68-71). Önceden de değinildiği üzere morfoloji yazınında ve çeşitli kentsel çalışma alanlarında hareketin mekan içinde şekillenmesi ve neye göre değişebileceği tartışılmıştır. Fakat yürüyen insan gibi karmaşık bir yapının hareket örüntüsünü anlamlandırmak için farklı bir katman daha gerekmektedir. Bu noktada hareketin insan ile olan bağlantısını incelemek tartışmanın derinleşmesini sağlayacaktır.

Hareket ve İnsan İlişkisi

Hareket, biyomekanik koşullar çerçevesinde insanların günlük hayatlarının temelini oluşturan bir kavramdır. Bireyin davranış örüntüleri doğrultusunda hareket biçimleri çeşitlenmektedir. Bir noktadan başka noktaya ulaşmak, bir yerde gezinmek, topluluğa karışmak, kalabalıktan kaçmak, merak uyandıran bir yola sapmak, güzel gelen bir kokuyu takip etmek bireyin kent içindeki hareket etme çeşitlerinden ve amaçlarından birkaçıdır. Van Den Berg (1952, 159) insan bedeni ve hareket arasındaki ilişkiyi fenomenolojik bir perspektiften incelemiş ve insan hareketini mekanik ya da acemice yapılan bir aktiviteden ziyade temelini insan

varoluşuna dayandıran bir performans olarak değerlendirmiştir. Önceden değinildiği üzere hareket, mekansal elemanlar tarafından yönlendirilmektedir. Aynı zamanda, hareketin insanın bedeni ve varoluşuyla kurduğu ilişkinin de mekânı oluşturduğunu eklemek gerekir (Sheets-Johnstone, 2010). Mekan kinestetik deneyim, hareketin üç boyutluluğu ve mekânsal dinamikler çerçevesinde yürüyenler tarafından tanımlanır (Sheets-Johnstone, 2010, 114). Bu bağlamda mekâna atanan anlam kinetojeniz (kinetogenesis) ile sürekli tazelenir, bir başka deyişle hareket ile varolur (MacDonald's 1982'den akt. Yoncacı, 2007, 6).

Le Breton (2019, 99)'un 'Yürümeye Övgü' başlıklı kitabında da değindiği üzere, kenti deneyimleme süreci duyuların sürekli aktif olması ve bedeni yönlendirmesiyle şekillenir ve yürüyen kişi kenti tüm bedeniyle deneyimler. Bu yüzden hareketin mekânı var etme süreci hareket eden kişi ile ilişkilidir. Kent ortamında kimin hareket ettiği mekânın algılanma biçimini oluşturacaktır. Yayanın hareketine karar verme süreci bireysel faktörlerden etkilendiği gibi aynı zamanda mekanın fiziksel dokusu ile de ilintilidir (Kürkçüoğlu, 2015). Mekânda hareket eden kişi kimdir? Sorusunun yanıtının felsefi derinliği olan tartışmalarda bulmak mümkün olabilir. Bu noktada flanör (flaneur) ve voyör (voyeur) kavramları en çok bahsi geçen yaya veya yürüyen kişi tipleridir. Bahsi geçen iki üst kavram çeşitli yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Flanör olmak bir yandan "yürüme sanatı" (Le Breton, 2019, 102), "gözün gastronomisi" (de Balzac t.y., 930 ; del Rio, 2016, 67) olarak tanımlanırken, bilimsel bir bakış açısıyla kente dair merakını gidermeyi amaçlayan ve bu doğrultuda şehrin çeşitli yerlerinden bilgi edinerek kentin özeti çıkararak kişi olarak da literatürde yerini alır (Hahn, 2012, 197). Kısacası flanör kenti özümseyerek anlayan bir gezgin, flanör olmak bir kent gezme sanatı olarak tanımlanır. Kentte yürüyen kişiyi tanımlayan bir diğer üst başlık ise 'voyör'dür. Bu kavram Certeau'nun gündelik yaşam pratiklerini ele aldığı yazısında kenti gezen kişiye flanör kavramından farklı bir bakış geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır ("The Flaneur and the City Walker", 2010). Yazar 'kentte yürüme' eylemini anlatırken iki karakter tanımlar. Bunlardan biri voyör (voyeur) diğeri ise yürüyüşçüdür (walkers). Certeau'nun voyör kavramını tanımlarken yaptığı Ikarus¹ benzetmesi, kavramı eleştirel bir perspektiften ele aldığını gösterir. Buna göre voyör kendini kentten ve kentliden soyutlayan, onları tepeden gözleyen ve bu yüzden de kenti içeriden deneyimleyemeyen kişi olarak kalır. Çünkü, tıpkı Ikarus örneğinde olduğu gibi, yukarı çıkanın ya da yukarıdan bakanın tekrar aşağı inmesi kolay değildir. Bu yüzden de kendisini gündelik hayatın karmaşasından arındırmış olan voyör, kentin içinde olan bitene ve kentliye yabancılaşır. Öte yandan görülebilir yerde olanlar yürüyüşçülerdir ve onlar için yürümek kenti deneyimlemenin en temel formudur (Certeau, 1984, 92-93). Basit bir ifadeyle voyör kentin karmaşasından ve gürültüsünden uzak, şehri tepeden izleyerek genel bir anlayış kazanmaya çalışan gözlemci olarak tanımlanabilir. Fakat, flanör ve voyör kavramları içeride olma, içeriden deneyimle anlamında eksik kaldığı ve elitist bir bakış sunduğu için çeşitli eleştiriler almaktadır (Donald, 1999 akt. Tiwari, 2010,

135) Bu çalışma kapsamında, bahsedilen iki kavrama dayanan ancak bunlardan ikisi de olmayan bir bakışla kent gezginini tanımlanması çalışmanın içeriğini tutarlı hale getirecektir. Bu durumda 'kent gezginini'ni keşfetmeyi ve içeride olmayı öncülleyen bir tutumla ele almak, oluşturulan kavramsal çerçeveyi pekiştirecektir. Bu bağlamda, gezginin kentte dolaşımı algıları ve tercihleri doğrultusunda yaptığı esnek bir dolaşımdır ve gezgin kenti keşfetmeyi amaçlar.

Algısal Morfolojiye Yeni Bir Bakış Açısı

Kent biçimine yönelik çalışmalar incelendiğinde, mekânın farklı boyutları göz önüne alınarak analiz ve çalışmalar yapılsa bile, elde edilen verinin 2 boyutlu düzlemde kuş bakışı temsilinin konu olan mekânı tasvir etmekte yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu geleneksel bakış açısı kentsel planlama alanında gelişen yöntem ve teknikler ile evrimleşmiş, hareket ve mekân ilişkisi ön plana çıktıkça farklı temsil biçimleri eklenmiştir. Özellikle 60lı yıllarda Gordon Cullen ekolünden doğan mekân içeriden deneyimleme, bir dizi görsel imgenin bir aradalığını vurgulayan bakış açısı şekillenmeye başlamıştır. Bu büyük yenilik, varolan farklı biçimbilim ekolleri içerisinde çeşitli eleştirel görüşleri ağırlayan üst çerçeve halini almıştır. Peter Bosselman, Gordon Cullen, Edmund Bacon, ve Kevin Lynch ve bir çok yazar klasik ana akım kent biçimi çalışmalarından ayrılmış ve içeriden bakmanın önemini vurgulamıştır.

Çalışkan (2013, 100-1), algısal morfolojiyi deneyimsel ve bilişsel imge süreçleri ile kenti okuyan, kavramsallaştıran ve temsil eden yazarlara güncel bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Bu bağlamda algısal morfoloji okulu, morfoloji yazınında önemli gelişmelere ev sahipliği yapmış ve hareket kavramı bu çalışmaların içinde önem kazanmaya başlamıştır.

Bahsedilen hareket-mekân-insan üçlemesi incelendiğinde ise kuş bakışı gözlemin mekânın içinde olma deneyimi ile ilgili sınırlı ipucu verdiği ve hareket ederken yapılan seçimin nedenlerini açıklamakta yalnız kaldığı görülmüştür. Bu çalışmada algısal biçimbilimi (perceptual morphology) ekolünün içerisinde yeni bakış açısı benimsenmiştir. Durağan ve kartografik ana akım biçim çalışmaları yerine, içeriden kentsel elemanların kent mekânıyla kurduğu ilişkilerinden yola çıkan ve algılanan mekân ön plandadır. Çünkü üçüncü boyuttaki kentsel biçim elemanları yürüyen insanda oluşan dinamik kent algısında etkin bir faktördür. Yürüme eylemi içinde bulunulan mekânı değiştirir, farklı deneyimler serisi oluşturmaya yardımcı olur. Birbirini takip eden bu farklı deneyimler, yayanın hareketinden doğan yeni bir mekân algısı sunar. Bu durumda mekânın deneyimini ön plana çıkararak kullanıcıyı odak alan ve kentsel biçim üzerinden yayayı okumak yerine yayanın gözünden biçim incelemesi yapan bir bakış açısı benimsenmiştir. Değişen odak üst görünümünden yola çıkan değişkenler ile 'içeriden deneyimlenen' biçimin farklı bir kavram seti ile açıklanmasını gerekli kılmıştır.

Hareketin Anatomisi Üzerinden Alternatif Bir Kavramsal Çerçeve

Hareket, mekân ve insan elemanları kentsel biçim çerçevesinde incelendiğinde görülüyor ki mekânın üçüncü boyutu ve özellikleri insan hareketinin de üç boyutu ile tanımlanması gereklidir. Böylelikle ‘kineasthetic’ deneyim, mekansal olarak tarif edilebilen sistematik ve diyagramatik bir dil oluşturur. Bu dil birliği farklı mekanlar için karşılaştırmalı çalışmalar yapılmasına ve her yeni deneyimde farklı özelliklerin ortaya konulmasında teknik bir altlık sunarken mekânın algısal zenginliğini de yansıtmaya çabası güder.

Kent içinde dolanım, hareket ve mekân ilişkileri gibi çalışmalar 18.yy da önemli bir yükseliş yaşamıştır. Serbestçe dolanan ve akan bir sistem olarak kent, özellikle hijyen koşullarını sağlama hava ve insan akışını kolaylaştırma gibi hedefler ile sistemli biçim çalışmalarına öncü olmuştur. Üst görünümde ise kentin kalbi ve damarları imgelemi yaratan biçimler kurgulanmıştır. Fakat salt biçimsel müdahale kentin içinde bulunma ile ilgili veri sunmakta yetersizdir. ‘Flaneur’ ve ‘Voyeur’ neden bir rotayı seçmiştir sorusu mekânın içine bakılmasını gerektirir. Kısaca yöntemsel kaygı yayanın yaptığı tercihlerin biçimsel kategorilenmesidir. İnsan aylak gezerken, milyonlarca olası rota oluşturabilir (Le Breton, 2019). Yayaların tercih ettiği ve oluşturduğu rotalar üzerinden davranışsal okumalar da güncel kent biçimi ve algısal boyutu çalışmalarında yer almaktadır (Bkz: Kürkçüoğlu, 2015). Bu rotaları neden oluşturduğumuz sorusu ise deneyimlenen mekânı yürüme eylemi üzerinden okumayı yani diğer bir deyişle bir ‘yöntem olarak yürümeyi’ (Pierce and Lawhon, 2015) önerir. Yürümek mekânın içinde olma, mekânı deneyimleme, deneyimle bütünleşen algıyı ve hissedilen sezgisel boyutları kapsar.

Hareketin üçüncü boyutu yürümenin anatomisi üzerinden yeniden yorumlanmıştır. İnsan vücudunun yürüme sırasında gerçekleştirdiği kas hareketleri kentsel morfoloji örüntüleri ile mekânsal olarak tanımlanmıştır. Bu çalışma biçim elemanlarını tekillikler olarak ele almak yerine kentsel mekânın sunduğu deneyimin genel çerçevesini aramaktadır. Bütünün sunduğu deneyim ve görsellik tekil elemanlardan değil, bu elemanların ilişkisel biraradalıklarından kaynaklanmaktadır. Yaya tarafından oluşturulan görsel envanterin, yeni kavram setiyle yeniden deneyimlenmesi bu çalışmanın önerdiği yönetime örnek oluşturabilir. Bu noktada kullanıcının ürettiği görsel kaynaklar; fotoğraf ve videolar önemli bir yer tutmaktadır. ‘Kinetojeniz (kinetogenesis)’ deneyimde yürürken çekilen fotoğraflar yalnızca tanımlayıcı görsel materyal olmak yerine, son dönem coğrafyacıların da üzerinde durduğu gibi konu edindiği mekân hakkında bilgi veren bir aktördür (Rose, 2008, 151). Yayanın izlediği rota ve önceden belirlemiş olduğu rotadan farklılaşan noktalarda yapılacak mekânsal analiz, sapmanın nedenlerini kentsel elemanların oluşturduğu bütün ile açıklar. Bu durumda, hareketin fiziksel tanımı anatominin kullandığı ‘genel hareket’ terimleri (3 farklı düzlemde tanımlanan) ile açıklanmalıdır. Anatomiden devşirilen bu terimler ve açıklamaları aşağıdaki gibidir:

Devinim (rotation): İç rotasyon ve dış rotasyon olmak üzere ikiye ayrılır (kol ve gövde arası iç, kolun vücut ekseninden uzaklaşması ise dış olarak adlandırılır). Belirli bir başlangıç noktası sabit alındığında yapılan eş merkezli hareketlerdir. (Schünke vd., 2007, 237). “Boynun veya vücudun dönmesi, bitişik omurlar arasında mevcut olan küçük dönme hareketlerinin toplamı ile üretilen burulma hareketidir.” (Biga et al.,2020, 511).

Büklüm (flexion) ve Gerilim (extension): Vücudun sagittal düzlemde öne veya arkaya doğru yaptığı hareketlerdir. Bükülme öne doğru, gerilme ise arkaya doğru yapılan harekettir (Biga et al., 2020). Bükülme durumunda eklem hareketi sırasında yapılan açılarda küçülürken, bükülmenin zıttı olan gerilmede bu açılar büyür (Biga et al., 2020, 517).

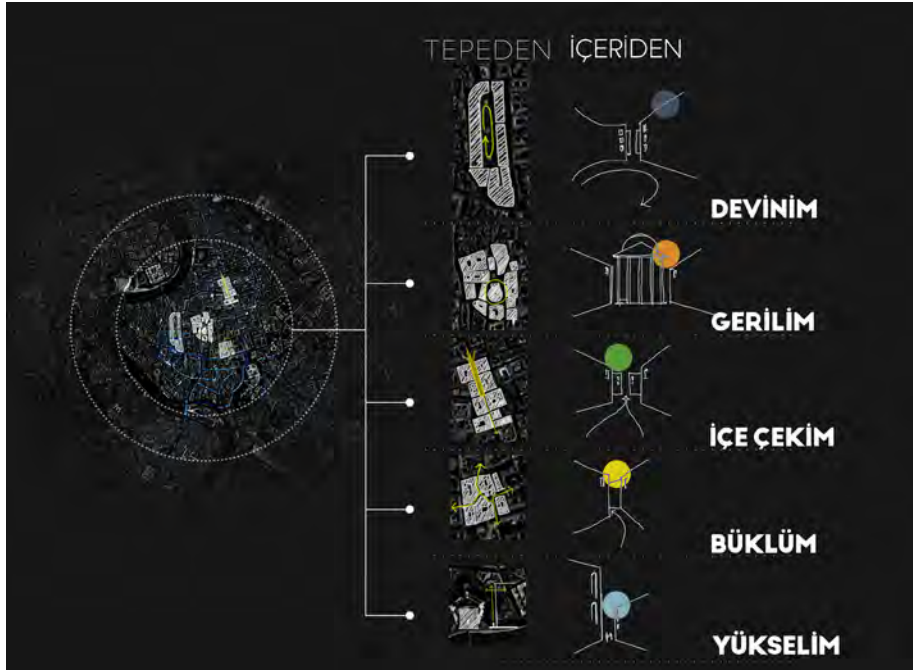
İçe çekim (adduction) ve Dışa çekim (abduction): Koronal düzlemde gerçekleşen eklem hareketleridir. Dışa çekim uzvu vücudun ana ekseninden yana doğru uzaklaştırırken, içe çekim yakınlaştırır. Örneğin kolların yana doğru açılması dışa çekim, indirilmesi ise içe çekimdir (Biga et al.,2020, 516).

Yükselim (elevation): 90 derecenin üzerindeki sagittal ekseninde gerçekleşen hareketlerde kullanıldığı gibi, bütün vertikal hareketlerde de kullanılır. Çeşitli yönlerde belirlenen bir başlangıç konumundan eklem kaldırılması ile yapılan harekettir (Schünke vd., 2007, 237).

Yeni Kavram Seti Üzerinden Mekansal Bir Okuma

Mekanı algılama sürecinin bireysel, çevresel ve mekanın formundan etkilenebilir yapısı, mekan üzerinde yapılacak analizlerde geniş bir kavramsal üst çerçeveyi gerekli kılmaktadır. Bireysel farklılıkların genel kategoriler altında gruplandırılması, çeşitli mekan algılarını anlamlandıracak bir temel oluşturmuştur. Tanımlanan genel durumlar kullanıcılar tarafından alt ve üst başlıklar halinde düzenlenebilir, gelişebilir ve çeşitlenebilir. Bu noktada çeşitliliği anatomi temelli bir kavram seti ile ele almak karşılaştırmalı analizlere el vererek daha üretken ve uygulanabilir bir model önerisinin önünü açmaktadır. Verilen üst kavramlar bir ortak zemin oluşturduğu gibi mekanların kendilerine özgü niteliklerini de ön plana çıkarmaktadır.

Belirlenen yeni yöntem tanımı çerçevesinde İtalya'nın Roma kentinde temel bir analiz yapılarak, oluşturulan setin biçimsel olarak da kavramsallaştırılması amaçlanmıştır. Roma kent haritasının turistik rotaları çeşitli turist haritaları, varış noktaları ve görülmeye değer yerler listelerinin birleşiminden yeniden oluşturulmuş ve rotaların düğümlendiği noktalardaki morfolojik yapı analiz edilerek yeni kavram seti üzerinden tekrar yorumlanmıştır. Böylelikle, görülmesi gereken yer olarak turist haritalarında belirlenen sapma noktaları kentsel mekanın üçüncü boyut elemanları ile sunduğu deneyim ile değişmiş, yeniden şekillenmiştir. Kavramsal formlar (Şekil 1), Roma kentinde gezginlere sunulan turist haritaları, rotaları ve varış noktaları üzerinden varsayımsal olarak hazırlanmıştır ve bu çalışmanın

Şekil 1. Kavramların mekânsal karşılıklarının Roma üzerinden okunması

temel amacına hizmet eden bir altlık sunmaktadır. Ortaya konulan kavramların Türkçeleri ve mekânsal karşılıkları aşağıdadır:

Devinim: Mekânda belirli bir düzlemdeki dikey yüzeyleri deneyimlemek için yapılan turlamanın şeklidir. Kamusal açık alanlarda, meydanlarda gözlemlenebildiği gibi iç mekan için de tanımlanabilir; örneğin sergi ve müze gibi yerleri dolaşmak rotasyon sağlayabilir. Düzlemsel boyutu olduğu için çizgisel ya da noktasal boyut yerine alan ile ilişkilidir. Mekanda varolan farklı kullanımlar ve aktivite örüntüleri de rotasyona imkan verir. Rotasyonun kentsel biçim elemanlarıyla ilişkisi için tanımlanabilir mekanlar olması gerekir. Sirkülasyona izin veren mekanlardır.

Büklüm: Sürpriz etkisi en düşük seviyede olan gözlemlenebilir açık mekanlar yerine kıvrımlı, belirsiz ve ötesine gitme isteği uyandıran mekanlardır. Düz ve uzun bir sokak parçasına kıyasla çok kısa mesafelerde fazla çeşitliliği olan bir mekânı keşfetme fırsatı sunar. Özellikle kapalılık (enclosure) seviyesinin de artışı ile ön görülemeyen ancak merak edilen yeri oluşturur. Kıvrımlar, keskin köşeler, uçurum gibi yüksek alanlar veya eşik noktaları büklüm alanlara örnek olarak verilebilir.

Gerilim: Mekânın kullanımının ve/veya fiziksel yapısının ortaya çıkardığı zıtlık ya da ikilikleri belirten kavramdır. Bu ikilik bir arada bir değer üretmekte ve bu değer ön plana çıkması ile güçlenmektedir. Kullanım-biçim, kullanım-kulla-

nım, biçim-biçim gibi mekan ve yapıların ikilikleri gerilim alanları veya noktaları oluşturabilir. Örneğin farklılaşan renk kullanımları, erken ve geç dönem yapılarının birlikteliği, biçimsel elemanların çeşitliliği gerilim noktaları, hatları ya da alanları oluşturabilir.

İçe çekim: Mekânın adeta vakum etkisi yaratmasıdır. Daralan sokaklar, kamusal sanat, değişen kapalılık ve açıklık seviyeleri gibi faktörler çekim alanları oluşturabilirler. Büküm alanlarının belirsizlikleri, açılma değişimlerinden kaynaklanırken, içe çekimde ise görsel geçişlilik mümkündür. Görebildiğimiz ve içine girmek, ilerlemek istediğimiz mekanları tarif eder.

Yükselim: Gözün takip ettiği yücelik hissi veren mekân-yapı ilişkisidir. Özellikle nirengi noktaları (landmark) bu gruba örnek olarak verilebilir. İnsan ölçeğini aşmak genel özellikleri olsa da fiziksel ölçüler ve kullanım ilişkisini tanımlar, çünkü salt fiziksel boyut ile ilgili değildir; bağlamı içinde konumlanmalıdır. Yapıların hepsinin anıtsal olduğu bir mekânda, ya da mekânsal hiyerarşinin olmadığı alanlarda yükselim (elevation) belirlemek mümkün olmayabilir.

Sonuç Yerine

Değişim olgusu varlığını devam ettirecek, kentler de sürekli evrilmektedir. Bu durum kentin geçirdiği fiziksel değişimin yanısıra, içindeki bireylerin kenti algılama ve deneyimleme değişimlerini de kapsamaktadır. Değişimi algılamanın en güçlü yolu ise mekan içindeki hareketlerdir. Yürürken dikkat çeken bir şeyin peşine takılmak, yüce bir yapının yanına gitmeyi istemek, renkli bir sokağa sapmak, mekanda varolmak ve hareket etmek bahsi geçen değişimleri yaratır. Bu bağlamda, hareketin mekanla ve mekanı deneyimlen kişi olarak insanla kurduğu ilişki bütününe bakmak, yeni keşiflerin çözümlenmesine yönelik bir çerçeve sunacaktır. Kentliyi gündelik hayat karmaşasından uzaklaştıran ve hareketlerini yavaşlatarak mekanı gezgin olarak deneyimlemeye davet eden bu ele alış biçimi, kent mekânındaki değişimi anlamaya da farklı bir yaklaşım getirecektir.

Kenti fiziksel elemanları üzerinden inceleyen kentsel morfoloji, algıyı ön planda tutan araştırmacılar tarafından genişletilmiştir. Yayanın kent formu ile ilişkisi ve insan ölçeği çalışmalarına ek olarak (Rapaport, 2016[1977]), algısal morfolojinin deneyimsel süreçlerle değerlendirilmesi (Çalışkan, 2013) morfoloji bakış açısına yeni bir katman eklemiştir. Bu metnin arayışı da kendiliğinden olan hareketin mekanla kurduğu ilişkiyi aramaya yöneliktir. Bir başka deyişle, varolan morfolojik bakış açılarına yenilikçi bir katkı sunmak bu metnin temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Farklı disiplinlerin ve bilim dallarının bir aradalığı ile şekillendirilen kavramsal çerçeve, aslında kentin içinde olma, mekanı deneyimleme ve algılama gibi temel tartışma konuları ile temellenmektedir. Tartışmanın kavramsal seviyede tutulması dinamik ve zengin alt başlıkların oluşmasına verecektir. Bu bağlamda çalışma, fenomenolojik yaklaşımın yani görüngübilimin içinde kendine bir yer edinmeyi amaçlamıştır.

Hareketin anatomisinden üretilen ve morfolojik bakış açısıyla tekrar yorumlanan alternatif kavramsal çerçeve, bizzat kent mekanından ve onun kullanıcılarından üremektedir. Kentin sunduğu deneyimi yansıtmak için kullanılan bu kavramlar kentteki gezginin hareketlerinden doğmuş ve kentsel biçim elemanlarıyla şekillenmiştir. Anatomide kas ve eklem hareketleri insan hareketini oluşturur. İnsan hareketlerin kent mekânında sergilenmesi kentsel biçim elemanlarıyla yönlendirilmektedir. Bu noktada hareketin anatomik yapısını kentle buluşturmak, bireyin kent mekanındaki hareketini anlamlandırmak için yenilikçi bir çerçeve sunmaktadır. Böylece hem somut hem de soyut düzlemlerde bir yol gösterici olma potansiyeli taşıyan kavramsal çerçeve aynı zamanda görünenin algılanması üzerine yapılan tartışmalara yeni bir katman ekler ve insanın görünenden bağımsız oluşan ‘aylakça dolanma’ dürtüsünü anlamak için farklı bir bakış sunar.

Anatomik terimler kentsel biçim elemanları üzerinden tekrar değerlendirilmiş ve kavramsal çerçeve sunulmuştur. Mekânsal eleman referansları ise sunduğu çeşitlilik sebebiyle İtalya’nın Roma kentinden alınmıştır. Seçilen mekanların rastgele olmaması için Roma şehrine ait turistik haritaların derlemesi yapılmış ve turistlere sıkça sunulan rotalar ve varış noktaları belirlenmiştir. Böylece, oluşturulan haritadaki eksenler üzerinden seçilen kentsel biçim parçaları ile tekrar yorumlanan anatomik terimler mekanla ilişkilendirilmiştir. Temel amaç hareketin anatomisinden mekanın morfolojisine doğru kavramsal bir köprü oluşturmak ve anatomi ile kent biçimbilimi çalışmalarını buluşturmadır. Bu durumda Roma kenti üzerinden yapılan analiz ile oluşturulan biçimsel altlık, çalışmanın ileriki aşamalarında kent gezgini deneyimine ve onun izlediği rotalara uygulanacaktır. Bu çerçevede sunulan altlığın algısal morfolojide kullanılabilecek üretken bir modelin temel taşı olma potansiyeli, kentsel morfoloji bakış açısına farklı bir katman eklemiştir.

Not

1. Yunan mitolojisine göre kanatları sayesinde çok yükseklere uçan Ikarus, sonunda ölümcül bir düşüş yaşar. Certeau, Ikarus’u tepeden bakan karakteriyle voyör ile ilişkilendirir. Yazar’ın orjinal metnine göre “An Icarus flying above these waters, he can ignore the devices of Daedalus in mobile and endless labyrinths far below. His elevation transfigures him into a voyeur. It puts him at a distance. It transforms the bewitching world by which one was “possessed” into a text that lies before one’s eyes. It allows one to read it, to be a solar Eye, looking down like a god. The exaltation of a scopic and gnostic drive: the fiction of knowledge is related to this lust to be a viewpoint and nothing more. Must one finally fall back into the dark space where crowds move back and forth, crowds that, though visible from on high, are themselves unable to see down below? An Icarian fall.” (Certeau, 1984, 92)

Kaynaklar

Kaynaklar

“The Flaneur and the City Walker” (2010, Nisan 24). 22.04.2021 tarihinde <https://cinematicamsterdam.wordpress.com/2014/04/24/the-flaneur-and-the-city-walker/>, erişim Mayıs 2021

Bassett, K. (2004). Walking as an aesthetic practice and a critical tool: Some psycho-geographic experiments. *Journal of Geography in Higher Education*, 28(3), 397-410.

Biga, L. M., Dawson, S., Harwell, A., Hopkins, R., Kaufmann, J., LeMaster, M., Matern, P., Morrison-Graham, K., Quick, D., Runyeon, J. ve Whittier, L. (2020). Anatomy & Physiology. OpenStax/Oregon State University, <https://open.oregonstate.edu/aandp/> ve <https://openlibrary-repo.ecampusontario.ca/jspui/handle/123456789/834>, erişim Mayıs 2021

Certeau, M. (1984). “Walking in the City”. The practice of Everyday Life (Çev. Steven Rendall). University Of California Press, 91-110.

Çalışkan, O. (2013). Pattern formation in urbanism: A critical reflection on urban morphology, planning and design, <https://doi.org/10.4233/uuid:9a0f4d24-bc77-469e-9f56-e6c14eda252a>, erişim Mayıs 2021

De Balzac, H. (n.d). *Physiologie du mariage*. Vol.11

Del Rio, V. (2016). Urbanity, the flâneur, and the visual qualities of urban design: A walk in Lisbon, Portugal. *Focus* 12(1), 16.

Hahn, H. H. (2012). The Flâneur, the Tourist, the Global Flâneur, and Magazine Reading as Flânerie. *Dix-Neuf*, 16(2), 193–210.

Kürkçüoğlu, E. (2015). Kentsel dokuda yaya hareketlerinin mekansal ve psikolojik etki değerlendirmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kürkçüoğlu, E., & Ocaççı, M. (2015). Kentsel dokuda mekânsal yönelme üzerine bir algı-davranış çalışması: Kadıköy çarşı bölgesi, *Megaron* 10 (3), 365-88.

Le Breton, D. (2019). *Yürümeye Övgü* (Çev: İsmail Yerguz). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Özer, Ö. (2014). Kentsel Mekanda Yaya Hareketleri: Morfoloji Ve Çevresel Algının Etkisi, yayınlanmamış doktora tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Pierce, J., & Lawhon, M. (2015). Walking as method: Toward methodological forthrightness and comparability in urban geographical research. *The Professional Geographer* 67(4), 655-662.

Rapoport, A. (2016[1977]). Human aspects of urban form: towards a man—environment approach to urban form and design. Elsevier.

Rose, G. (2008). Using photographs as illustrations in human geography. *Journal Of Geography In Higher Education*, 32(1), 151-160.

Schünke, M., Schulte, E., Schumacher, U., Voll, M. & Wesker, K. (2007). Prometheus anatomi atlası. Cilt-I, Palme Yayınları, Ankara.

Sheets-Johnstone, M. (2010). Kinesthetic experience: Understanding movement inside and out. Body, *Movement and Dance in Psychotherapy* 5(2), 111-127.

Tiwari, R. (2010). Space & Body & Ritual: Performativity in the City. Lexington Books.

Van Den Berg, J. (1952). The Human Body and the Significance of Human Movement: A Phenomenological Study. *Philosophy and Phenomenological Research*, 13(2), 159-183. doi:10.2307/2103870

Yoncacı, P. (2007). Roman urban space framed by colonnades: Mediating between myth, memory and history in Ephesus, MSC thesis, Middle East Technical University: Ankara